

Szarvas Angéla
Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola - néprajz doktorandusz
Bozóki Balázs
Tápió Természetvédelmi Egyesület

A kender múltja és jelene Tápió-vidéken

Rezümé

A Tápió-vidéken is gyakori volt régebben a rostkender (*Cannabis sativa ssp. sativa*) termesztése. Ahogyan az ország minden területén, így térségünkben is mára már kevés gazdálkodó foglalkozik ennek a széles körben hasznosítható növénynek a termesztésével. Kutatásunkban szerettük volna felmérni, hogy hány gazdálkodó termeszt kendert a vidékünkön. Felmértük a kendertermesztők tudását, motivációját, valamint tanulmányoztuk, hogy a kenderhez kötődő hagyományok mennyire maradtak fenn. Interjúink során megállapítottuk, hogy a kenderrel foglalkozó gazdálkodók számára fontos a hagyományőrzés. A növény termesztéséhez és feldolgozásához szükséges ismereteik megszerzésénél hagyományos tudásra hagyatkoztak. A Tápió-vidéken 4 aktív kendertermelőt sikerült megismernünk, akik ismerik egymást, de szoros szakmai kapcsolatot nem ápolnak. A termelők motivációi sokban hasonlóak, de bizonyos tényezőkben eltérnek. A kendernövény felhasználását befolyásolja az is, hogy a gazdálkodó foglalkozik-e állattartással. Azon gazdálkodók, akik önellátásra törekednek, igyekeznek a kender növény minden részét, illetve a feldolgozás melléktermékeit is hasznosítani. Térségünk gazdálkodóinál megtalálhatóak a kenderfeldolgozás hagyományos eszközei, melyeket a múlt századok szokásai és praktikái szerint használnak. Azon gazdálkodó, aki nagyobb üzemben foglalkozik textildolgozással, a munkafázisok többségét már gépesítette, de bizonyos eljárásoknál még alkalmaz hagyományos technikákat. Kutatásunk megmutatta, hogy a kender növény termesztésének fontos szerepe van nemcsak abban, hogy a 21. század ökológiai válságában egy

környezettudatos alternatívaként jelenjen meg, hanem abban is, hogy a magyarság mezőgazdasági hagyományai fennmaradhassanak.

Bevezetés

Kutatásunk során felmértük, hogy a Tápió-vidéken mennyien foglalkoznak napjainkban mezőgazdasági tevékenységként a rostkender (*Cannabis sativa ssp. sativa*) termesztésével. Célunk volt felmérni, hogy a gazdálkodók miért termesztik ezt a növényt, illetve hogyan hasznosítják. Szakirodalmi anyagok feldolgozásával feltártuk, hogy a térségben milyen múltja van a kender növény termesztésének. A jelenleg kendertermesztéssel foglalkozó adatközlőink adatait összehasonlítottuk a szakirodalmi adatokkal, és megvizsgáltuk, hogyan változott meg a kendertermesztés a térségünkben. Első körben a szakirodalmi anyagokból, korabeli dokumentumokból táruk fel, hogy milyen hagyományai, múltja volt a Tápió-vidéken a kender növény termesztésének és feldolgozásának. Ezt követően igyekeztünk felkeresni olyan gazdálkodókat, akik jelenleg is foglalkoznak a kender növény termesztésével. Az a gazdálkodó, akivel először végeztünk interjút, adta meg további két gazdálkodó elérhetőségét, akiktől szintén megkérdeztük, hogy ismernek-e más kender növényvel foglalkozó gazdálkodót a Tápió-vidéken, de a három gazdálkodó csak egymást kölcsönösen ismeri, másról nem tudnak, csak az ország más pontjain. Egy negyedik gazdálkodóval is sikerült felvenni a kapcsolatot, aki az előbb említett három gazdálkodó közül csak egyet ismert.

A kender

Az 1800-as évek végéig a kender volt világszerte az egyik legelterjedtebb mezőgazdasági haszonnövény. A sík vidékek növénye, mely a hőséget és szárazságot jól tűri. Montford és Small huszonegy, a világon termesztett növényt hasonlított össze biodiverzitás és környezetbarát tulajdonságaik alapján. Huszonöt vizsgált paraméter alapján megállapították, hogy a magkender és a rostkender a környezetbarát módon termelhető és feldolgozható haszonnövények közé tartozik.¹

---

1 Montford–Small 1999

A magyar kenderipar 1950-es és az 1960-as években élte a fénykorát. 1962-ben a harmadik legnagyobb területen termesztett ipari növény volt. A rostot 9 kendergyár állította elő és azt 4 fonoda és 3 szövőüzem dolgozta fel.²

Minél inkább törekedett a parasztgazdaság az önellátásra, annál jobban ragaszkodott a kender házi feldolgozására. A hagyományos szerszámokkal és hagyományos módon végzett feldolgozás rendkívül időigényes volt. A falvak határában, általában közel a településhez, egy tagban jelölték ki a nyomásos földművelő rendszer idején a kender vetési területét.

A kender a Tápió-vidéken

A Tápió-vidéken a kendertermesztés már a neolitikus forradalom idején, i.e. 4500 körül megjelent.³ A magyarság már a honfoglalás előtt ismerte a növényt. A török időkben a kenderből is szedtek tizedet.⁴ Régen Magyarországon szinte minden községben termesztettek kendert.⁵ A vizsgált vidék több településéről is ismertek paraszti vallomások Mária Terézia idejéből arra vonatkozóan, hogy mekkora területen foglalkoztak kenderrel: Tápiósáp, Tápiósüly, Kóka, Tápiószecső, Tápióság, Pánd, Tóalmás, Szentlőrincváta, Szentmártonváta, Szentlőrincváta, Nagykáta, Tápióbicske, Tápiószentmárton, Farnos és Tápiógyörgye településeken 1-1,5-2 pozsonyi mérő kenderföldről vallottak.⁶ A jobbágyszántókhoz rendszerint kenderföldek is tartoztak, egésztelkenként 200-1200 öl nagyságúak. A kenderre is kirótták a dézsmát, melyet kifésült vagy megfont szál, esetleg elkészült zsák formájában teljesítettek.⁷ Leginkább zsákokat készítettek a kenderből, továbbá kötél, ruhanemű, ponyva előállítására is felhasználták.⁸ A Tápió-vidéken a kenderföldek a legtöbb településen megérték a 19-20. század fordulóját is, a második világháború után viszont egyre inkább elmaradt a kender termesztése és annak házi feldolgozása.⁹

---

2 Mándy-Bócsa 1962

3 Dinnyés 1985

4 Dusek 1985

5 Rodiczky 1912

6 Wellmann 1967

7 Ikvai 1985

8 U. Kerékgyártó 1985

9 Barna 1985

A kender jelene a Tápió-vidéken

A kutatásunk során két gazdálkodóval vettük fel a kapcsolatot, akik 3-4 hektáros területen foglalkoznak kender termesztésével, és további egy gazdálkodóval, aki kb. 100 m²-es területen ültetett kendert. Két gazdálkodó Nagykáta város külterületén, egy Farnos, egy pedig Tápiószentmárton település külterületén él (vele nem tudtunk interjút készíteni). A megkérdezettek között volt olyan személy, aki több mint 10 éve foglalkozik a kender termesztésével, volt, aki másfél éve és olyan is, aki eddig csak egyszer ültetett kendert. Mindannyian elmondták, hogy a jövőben is terveznek foglalkozni kendertermesztéssel, annak ellenére is, hogy volt, akinek az idei ültetés nem volt eredményes.

Kendertermesztők motivációja

Napjainkban az aktív kendertermesztők motivációja nagymértékben megegyezik a múlt századi kendertermesztők motivációjával. Új elemként jelenik meg a környezettudatos szemléletmód és a hagyományok őrzése. Két gazdálkodó elmondta, hogy családtagjaik körében nem volt példa a kender növény termesztésére korábban. Egy fő esetében a családban korábban semmilyen mezőgazdasági tevékenységet nem végeztek, egy fő esetében pedig van példa a családban szántóföldi növények termesztésére és állattartásra. Mindketten fontosnak tartották, hogy hagyományörzés és önellátás miatt is foglalkozzanak a kenderrel. A harmadik gazdálkodó családjában több generációs hagyománya van a textiltfeldolgozásnak, ez motiválta őt arra, hogy kenderfeldolgozással foglalkozzon.

Hagyományos tudás és modern módszerek

Két gazdálkodó a kendernövényhez kötődő ismereteit hagyományos tudás felmérésének segítségével sajátította el, vagyis olyan emberekkel beszéltek, akik korábbi időkben foglalkoztak kendertermesztéssel, illetve archív felvételek dokumentumait elemezték, interneten, könyvtárban néztek utána. Egy gazdálkodó elmondta, hogy az ismeretek megszerzéséhez kizárólag internetes forrásokra hivatkozott, többek között egy a mi kutatásunkba is bevont környékbeli gazdálkodó interneten megosztott tapasztalataira hagyatkozott.

Azon két gazdálkodó, akik több mint 1 hektáron ültettek kendert elmondták, hogy átfogó ismeretekkel rendelkeznek a kender növényhez kötődő 19-20. századi hagyományos

munkafolyamatokról, az ezekhez szükséges eszközökről. A két fiatalabb gazdálkodó, akik kevesebb, mint 2 éve természetnek kendert elmondták, hogy érdekli őket a hagyományörzés és az önellátás, ezért is kezdtek el foglalkozni a kender növényvel.

A kender feldolgozása

Az egyik gazdálkodó otthoni körülmények között dolgozza fel a kendert, nagyrészt saját célú felhasználásra, míg a másik kisipari üzemben, amely egy partnerekkel közös cégének a tulajdona. Az a gazdálkodó, aki idén próbálkozott először kender ültetésével arról számolt be, hogy nem járt sikerrel, de tervei szerint a kendert otthoni körülmények között, saját célra dolgozná fel. A szakirodalmi kutatások során arra a következtetésre jutottunk, hogy korábban azok a parasztgazdák, akik önellátásra törekedtek kisgazdaságukban, szintén önállóan dolgozták fel otthoni körülmények között a kendert, mint a kutatásban szereplő két 21. századi, önellátásra törekvő gazdálkodó is. Az ilyen gazdálkodók igyekeznek a kender növényt minél szélesebb körben felhasználni, míg a kisüzemi vagy ipari célú felhasználás esetén rengeteg anyag melléktermékként keletkezik. Ezeket a melléktermékeket a gazdálkodó alapanyagként értékesíti tovább, míg az otthoni kisgazdaságokban minimális a kender növény alapanyagként való értékesítése, ha értékesítésre kerül sor, az inkább primer vagy szekunder produktumok esetén történik. Azon gazdálkodók, akik otthoni kis gazdaságában foglalkoznak a kenderrel, kifejezték, hogy számukra fontos az is, hogy hagyományörzés szempontjából dolgozzák fel a saját maguk által termesztett kendert, hagyományos technikákkal és eszközökkel. Emellett egyikük megjegyezte, hogy ismeri a modernebb technológiákat és modernebb gépeket, de véleménye szerint azok számára, akik kis gazdaságban foglalkoznak a kenderrel Magyarországon, ezek az eszközök, gépek nehezen beszerezhetőek, hozzáférhetőek. A feldolgozást kis üzemi körülmények között végző személy elmondta, hogy ő a kisüzemében rendelkezik modern gépekkel, s a kenderfeldolgozás legtöbb mozzanatát gépesítve tudja végezni, azonban finomrost anyag kinyeréséhez még mindig ő is a hagyományos eszközöket, például a tilót és gerebent használja.

Kendertermesztés és más mezőgazdasági tevékenységek

A kisüzemi körülmények között textildolgozással foglalkozó gazdálkodó elmondta, hogy más kultúrnövényekkel, illetve haszonállattartással nem foglalkozik, valamint a kenderültetvényei sem saját tulajdonú földterületeken vannak, hanem bérelt földeken. A

másik két gazdálkodó saját tulajdonú szántóföldön természet kender, s tart haszonállatokat is. Ezek a tényezők befolyásolják, hogy terveik szerint a különböző években milyen arányban fognak kender vetni. Ugyanis a kender számára vetésforgó gazdálkodási technika az optimális. Ezen gazdálkodók elmondták, hogy a kender növény alkalmas állatok takarmányozására, például a magvak baromfik számára, a virágzat juhok számára, a pozdorja pedig állati alomnak megfelelő.

Konklúzió

Kutatásunk során azt állapítottuk meg, hogy a hajdanán virágzó kendertermesztés nagyon visszaszorult, ugyanis térségünkben összesen négy gazdálkodót találtunk, aki napjainkban aktívan foglalkozik a kender növény termesztésével, és más személyt ők sem ismertek, akik szintén foglalkoznának kenderrel. Három gazdálkodó kölcsönösen ismerte egymást, míg egy fő csupán egy másik gazdálkodót ismert. Mindannyian elmondták, hogy jelenleg túl sok kapcsolatuk nincs a környékbeli kendertermesztőkkel, de ketten kifejezték, hogy más gazdálkodókkal viszont kapcsolatban vannak.

A kender termesztéséhez régebben kötődő közösségi tevékenységek, napjainkban már nem figyelhetőek meg. Kutatásunk során felmértük, hogy a térségünk aktív kendertermesztői ismerik a kenderhez kötődő hagyományokat, régi eszközöket és technikákat, és ezek fennmaradásában aktív szerepet vállalnak. A kenderhez kötődő ismereteiket a gazdálkodók hagyományos tudást felhasználva szerzik. A kender növénynek nem csak mint környezettudatos alapanyag jut fontos szerep napjainkban, hanem hagyományaink megőrzésében.

Felhasznált irodalom

- Barna, Gábor (1985): Jeles napok szokásai a Tápió mentén. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 16. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 737–826.
- Dinnyés, István (1985): A táj- és a természet hasznosítása a régészeti leletek alapján. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 15. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 11–66.
- Dusek, László (1985): Tápiószentmárton, Tápióbicske és Pánd szociográfiai és gazdaságföldrajzi változásai. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 16. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 951–1012.
- Ikvai, Nándor (1985): A paraszti gazdálkodás és változásai a Tápió vidéken a XVIII-XX. században. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 15. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 171–318
- Mándy, Gy. – Bócsa, I. (1962): A kender - Cannabis sativa L. (VII/14.) Magyarország kultúrflórája 15. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Montford, S. – Small, E. (1999): A comparison of the biodiversity friendliness of crops with special reference to hemp (Cannabis sativa L.). Journal of the International Hemp Association Vol. 6, (2) 53–63.
- RODICZKY Jenő (1912): Magyar olajnövények. Kolozsvár: Az Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvkiadó-Vállalatának XXXVII. füzet
- U. Kerékgyártó Adrien (1985): Népviseleti emlékek a Tápió mentéről. In: Ikvai Nándor (szerk.): Studia Comitatus 15. Tápió mente néprajza. Szentendre: Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 545–595.
- Wellmann Imre (1967): A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdonváltásuk tükrében. Mezőgazdasági tanulmányok 3. Budapest: Magyar Mezőgazdasági Múzeum

Summary

The cultivation of hemp (*Cannabis sativa ssp. sativa*) was more widespread in the past in the Tápió region as well. All around the country, less and less people grow this useful plant. This applies to our region as well. Hemp has a huge variety of uses. With our research, we aimed to know how many active hemp farmers are still around in our vicinity. We have searched their motivation, knowledge, and looked at how strongly the cultural customs related to hemp have persevered, if at all. In our interviews, we came to the conclusion that these customs are important for the farmers who still grow and harvest hemp. The knowledge, that makes this possible, is nurtured and obtained by tradition. We got to know four active hemp farmers in our region, who also know each other, but don't communicate much information with each other about the craft. The motivations of these farmers are more or less the same, with few alterations. The way hemp is used largely depends on whether said farmer keeps animals or not. The ones who aim to become more self-sustaining, try to use every part of the plant, even the byproducts in one way or other. The traditional tools and methods used to process hemp are still present in our region, and the customs and practices of past centuries are well in place. Larger providers, however, who are involved in larger scale textile production, have already switched to mechanical solutions regarding most processes. Traditional methods are still in use also. Our research have shown that hemp cultivation is very important, not only to become a sustainable and green solution in our recent century's ecological crisis, but to help maintain parts of our cultural heritage.